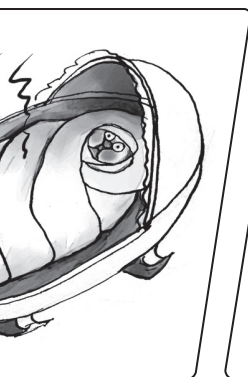

DE KROON OP HET WERK

**220 Nederlandse uitdrukkingen met
opdrachten over de mens in de geschiedenis**

Jenny van der Toorn-Schutte

Boom, Amsterdam

INHOUD

INLEIDING 7

DE MENS IN DE GESCHIEDENIS 9

TIJD VAN MONNIKEN EN RIDDERS (500-1000)

LES 1 **RIDDERS (1)** 12

LES 2 **RIDDERS (2)** 17

LES 3 **MONNIKEN** 21

TIJD VAN STEDEN EN STATEN (1000-1500)

LES 4 **AMBACHTEN EN BEROEPEN (1)** 26

LES 5 **AMBACHTEN EN BEROEPEN (2)** 30

LES 6 **AMBACHTEN EN BEROEPEN (3)** 33

LES 7 **DE RECHTSPRAAK** 36

LES 8 **SPEL (1)** 40

LES 9 **SPEL (2)** 43

TIJD VAN ONTDEKKERS EN HERVORMERS (1500-1600)

LES 10 **DE BIJBEL (1)** 47

LES 11 **DE BIJBEL (2)** 51

LES 12 **DE BIJBEL (3)** 54

LES 13 **SCHEEPVAART (1)** 57

LES 14 **SCHEEPVAART (2)** 60

LES 15 **SCHEEPVAART (3)** 64

LES 16 **SCHEEPVAART (4)** 67

TIJD VAN BURGERS EN STOOMMACHINES (1800-1900)

LES 17 **HET HUISHOUDEN** 71

LES 18 **ETEN EN DRINKEN (1)** 75

LES 19 **ETEN EN DRINKEN (2)** 79

LES 20 **STOOMMACHINE** 83

TIJD VAN RADIO, TELEVISIE, COMPUTERS EN AI (1900-NU)

LES 21 **ELEKTRICITEIT** 86

LES 22 **COMPUTERS EN AI** 89

INDEX 93

BRONNEN 97

INLEIDING

Beeldtaal is taal die gevat is in een beeld. Dat beeld geeft de betekenis van de uitdrukking weer. Nederlandse beeldtaal is voor NT2-leerders vaak lastig te begrijpen.

Sholek Mobasser, een Koerdische vluchteling, zegt:

'.. en met uitdrukkingen, ik heb altijd probleem, want ik weet helemaal niets van uitdrukkingen in het Nederlands. Ik moet die voelen. Soms vraag ik mijn docent wat betekent dat, en is helemaal anders volgens mij dan die beeld.'

In spreektaal worden veel woorden en uitdrukkingen gebruikt die teruggaan op beelden van vroeger en die daarom niet herkend worden door tweedetaalleerders die in een andere cultuur zijn opgegroeid. Ook in schrijftaal (vooral in kranten) kom je regelmatig beeldtaal tegen. Het is voor tweedetaalleerders dan ook belangrijk dat zij kennismaken met onze beeldspraak en de betekenis van allerlei cultuurbepaalde uitdrukkingen.

In deze uitgave worden meer dan tweehonderdtwintig uitdrukkingen behandeld. De fasen van de cultuurgeschiedenis staan centraal. Door de opzet van dit boek snijdt het mes aan twee kanten. Terwijl de leerlingen kennismaken met beeldtaal, krijgen ze ook kennis van (een deel van) de cultuurgeschiedenis van Nederland. Dat is voor het begrip en het onthouden van idioom een gunstige voorwaarde. De uitdrukkingen worden in hun context gezet; vanuit de oorspronkelijke betekenis wordt de figuurlijke betekenis helder. In combinatie met de illustraties zullen de leerlingen de uitdrukkingen daardoor beter onthouden. De opdrachten bij de onderdelen helpen daar ook bij.

Het boek is bedoeld voor leerlingen uit het voortgezet onderwijs. Het kan gebruikt worden naast iedere methode.

De lessen kunnen in de gegeven volgorde behandeld worden, maar dat is niet noodzakelijk. Bij elke les zijn opdrachten opgenomen. Veel opdrachten zijn bedoeld om de uitdrukkingen met hun betekenis als geheel te memoriseren. In deze opdrachten worden de uitdrukkingen daarom in onverbogen vorm aangeboden. In andere opdrachten moeten de uitdrukkingen wel worden verbogen. Hierbij is grammaticale vaardigheid een vereiste. In *Klare Taal* (van dezelfde auteur) worden grammaticale kennis en oefeningen in ruime mate aangeboden.

De kroon op het werk kwam eerder uit als het tweede deel van het grote boek over Nederlandse uitdrukkingen: *Beeldtaal*. Op verzoek van docenten is dit boek gesplitst in twee delen en is de inhoud licht herzien en geactualiseerd

Houten, september 2001 (herziene versie 2024),

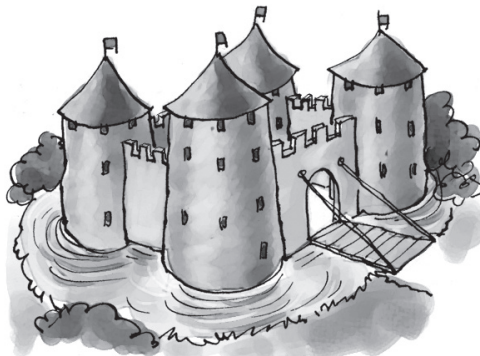
Jenny van der Toorn-Schutte

LES 1 RIDDERS (1)

In de tijd van de monniken en de ridders waren de *ridders* voor het ontstaan van uitdrukkingen het belangrijkste.

Het woord ridder betekent eigenlijk *rijder, ruiter*; een ridder is iemand die op een paard rijdt. Een ridder woonde meestal in een kasteel.

Een kasteel was omgeven door een slotgracht met een ophaalbrug waarover je het kasteel kon binnenkomen en uitgaan. De uitdrukking *over de brug komen* betekent nu: iemand tegemoet komen in wat hij wil of vraagt.

Om ridder te kunnen worden, moest je van adel zijn en land bezitten. Je werd dan edelman genoemd. Als een edelman zich dapper gedroeg, kon de vorst hem tot ridder slaan (tot ridder benoemen) en kreeg hij gouden sporen. Hij had dan *zijn sporen verdiend*. De ridder trok voortaan zijn *stoute schoenen* aan, zodat hij zijn paard de sporen kon geven. Hij ging op *gespannen voet* de strijd aan. Deze uitdrukkingen hebben alle drie met de sporen van de ridder te maken. Die waren erg belangrijk. Ook droeg de ridder een *harnas* (wapenrusting) met een helm en een *vizier* om zijn gezicht te beschermen.

Soms werden er toernooien gehouden. Een toernooi is een ridderlijk schijngevecht. Als zo'n toernooi begon werd *het spits afgebeten* en stormde de ridder met de punt van zijn lans op zijn tegenstander in. Als de ridder *van leer trok*, trok hij zijn zwaard uit de leren schede. Soms *beet de ruiter in het zand* en moest zijn schildknaap hem weer *in het zadel helpen*. Als een ridder veel *bot ontving* in de strijd bereikte hij zijn doel niet (bot is een verouderd woord voor klap, stoot).

De schildknappen droegen het *wapenschild* van hun heer. Bij het behalen van de overwinning werd de *kroon gespannen* in de vorm van een krans. Soms kreeg de ridder een *pluim op zijn hoed*. Een ridder kon voor de eer van iemand anders de *wapens opnemen* en op die manier een *lans breken* voor die persoon.

Er werd niet alleen vriendschappelijk gevochten, soms hadden de ridders ook echt ruzie. Dan *joeg de ene ridder een andere tegen zich in het harnas*. De ophaalbrug van het kasteel werd omhoog gehesen en er werd *hoog van de toren geblazen* om de vijand uit te dagen: probeer maar eens *over de brug te komen!*

De letterlijke uitdrukkingen in dit stukje hebben nu een figuurlijke betekenis gekregen.

1. **je sporen met iets verdiend hebben** (bewezen hebben dat je iets goed kunt)
Hij heeft zijn sporen verdiend met dat winnende nummer voor het songfestival.

2. **de degens kruisen** (strijd leveren; een discussie aangaan)
Bij dat voetbaltoernooi zullen de kampioenen van verschillende landen de degens kruisen.

3. **de stoute schoenen aantrekken** (iets gaan doen waarvoor moed nodig is)
Morgen trek ik de stoute schoenen aan en vraag ik mijn baas om opslag.

4. **op gespannen voet staan** (*spannen* is een oud woord voor *aanbinden*. *Op gespannen voet* - met de sporen aangebonden - werd strijd geleverd. Nu betekent het: vijandig zijn. Je kunt ook *op goede voet staan* met iemand of *op voet van gelijkheid*.)
Na die ruzie staat hij op gespannen voet met zijn broer.

5. **in het harnas sterven** (doodgaan terwijl je met je taak bezig bent).
Hij kreeg een beroerte tijdens zijn werk en is in het harnas gestorven.

6. **iemand tegen zich in het harnas jagen** (iets zeggen of doen waardoor een ander boos wordt)
De agent heeft de wijkbewoners tegen zich in het harnas gejaagd door streng te bekeuren.

7. **met open vizier strijden** (iemand openlijk bestrijden)
Ik reed tegen het verkeer in en werd daarom aangehouden door de politie. Maar ik streed met open vizier en vertelde eerlijk dat ik op weg was naar een belangrijke afspraak en al te laat was.

8. **het spits afbijten** (als eerste iets doen)
Toen de hardloper hoorde dat hij als nummer één het spits moest afbijten, vond hij dat niet erg.

9. **van leer trekken** tegen iemand of iets (je boosheid uiten)
De docent trok van leer tegen leerlingen die voor de zoveelste keer te laat waren.

10. **te keer gaan tegen iemand of iets** (letterlijk: afweren van slagen; figuurlijk: veel lawaai maken)
Toen hij hoorde dat zijn dochter met een vriendje naar de film geweest was, ging hij tegen haar te keer alsof zij ik weet niet wat had gedaan.

Opdracht 1

Vul een zelfstandig naamwoord in; soms moet je het meervoud gebruiken.

1. van _____ trekken
2. het _____ afbijten
3. je _____ verdiend hebben
4. op gespannen _____ staan
5. de stoute _____ aantrekken
6. te _____ gaan
7. met open _____ strijden
8. iemand tegen zich in het _____ jagen
9. de _____ kruisen
10. in het _____ sterven

Opdracht 2

Welk gezegde wordt uitgebeeld?

1.

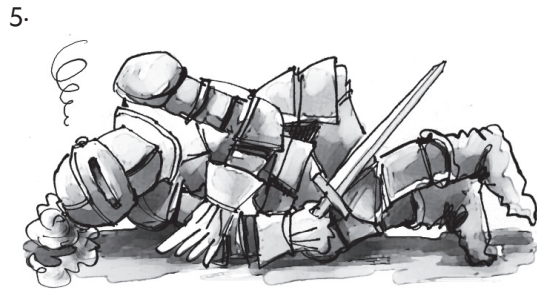
2.

3.

Opdracht 3

Wat betekenen de getekende uitdrukkingen? Vul het cijfer in.

- a. doodgaan terwijl je aan het werk bent _____
- b. je voorbereiden om iets moeilijks te gaan doen _____
- c. iemand openlijk bestrijden _____
- d. met iemand in discussie gaan _____
- e. iemand de waarheid zeggen; boos zijn _____
- f. bewezen hebben dat je iets goed kunt _____

Opdracht 4

Vul een uitdrukking in. Denk aan de vorm en let op de tijd.

1. De kandidaat die _____ in de quiz, was ook de beste. (*spits*)
2. Rembrandt was een groot schilder; als maker van de Nachtwacht heeft hij _____ . (*sporen*)
3. Ajax en Feijenoord _____ over het kampioenschap. (*degens*)
4. De westerse landen staan _____ met China over de kwestie van de mensenrechten. (*voet*)
5. De politiechef *joeg* zijn corps tegen zich _____ door te veel van de manschappen te eisen.
6. De scheidsrechter op het voetbalveld *trok fel* _____ tegen de ouders langs de lijn.
7. Mijn zus _____ en ging met haar baas onderhandelen over haar salaris. (*schoenen*)
8. Mijn opa is _____ gestorven toen hij de postduiven binnen haalde.
9. Wat *gaan* die kinderen _____ !
Kun je ze niet een beetje kalm houden?
10. In een democratische staat is het belangrijk dat mensen elkaar met _____ bestrijden. (*vizier*)